

Isamaa usk - keel ja vilje

endine Eesti Vabariigi välisminister Trivimi Velliste

Inimesed arvavad, et nende tegusid ja toimetamisi juhib mõistus. See on suurel määral tõesti nii. Aga veelgi rohkemal määral juhivad inimest tema tunded. Üks väga vana tunne on *meie*-tunne. Lennart Meri on oma sõnavõttudes korduvalt rõhutanud: oleme väga vana rahvas, oleme siinsel maal elanud vähemalt viis tuhat aastat. Seega palju kauem kui meie suured naabrid, näiteks venelased, sakslased jmt.

Meie-tunne oli meie esivanematel kindlasti ammu enne esimest üldlaulupidu 1869. Olid olemas meie pere, meie küla, meie kihelkond – meie keel. Eesti kirjakeel hakkas tekkima seoses ristiusu levikuga meie rahva hulgas. Iseäranis oluline oli luterluse sünn. Martin Luther mõistis: jumalasõna jõuab inimese südameni alles siis, kui seda kuulutatakse tema emakeeles. Nõnda tõlkis ta Piibli saksa keelde.

Eestisse levis luteriusk kiiresti. Esimene eestikeelne – vaimulik – tekst ilmus juba 1525. aastal. Sellega oli loodud algus eesti keeles kirjutatud trükisõnale. Mulda oli visatud esimene seeme eesti kirjakeele tekkeks. Järgnesid rahutud ajad – Liivi ja Põhjasõda, mis olid mõlemad laastavad. Suur hulk meie esivanemaid hukkus.

Kuid 1739. aastal ilmus põhjajaeesti keeles esmakordselt täielik Piibel, mis oli tõlgitud Jüri kirikuõpetaja Anton Thor Helle juhtimisel. See suursaavutus määras ka, et just põhjajaeesti keelest sai hilisema eesti kirjakeele alus. (Juba 1686 oli ilmunud lõunaeestiline Wastne Testament.)

Just vaimuliku kirjasõna levik rahva hulgas tegi võimalikuks üldise kirjaoskuse, eestikeelsete ajalehtede ja raamatute trükkimise – ka „Kalevipoja“ ilmumise. Johann Voldemar Jannseni mitmekülgse tegevuse tulemusel hakkasid meie esivanemad end tajuma senise maarahva asemel *eesti* rahvana.

1884. aasta 4. juunil pühitseti Otepää kiriklas eesti soost üliõpilaste sinimustvalge lipp. Ent juba kaks aastat varem, Suurel Reedel 1882, sõitis EÜSi eelkäija Vironia esimees, usuteaduse üliõpilane Aleksander Mõtus voorimehega – sinimustvalge tekkel peas – piki Tartu Rüütli tänavat. Saksa buršid pidasid hobuse kinni ja kiskusid eestlasel kolmevärvilise mütsi peast. Tekkel viidi buršide ametikorterisse ja see tallati tseremoniaalselt jalgade alla. Sinimustvalged värvid olid muutunud võitlusvärvideks.

Nõnda pole imestada, et veel 19. sajandi lõpul ei olnud Tartu südalinnas kuulda eesti keelt. Noor Jaan Tõnisson murdis selle tabu – ta rääkis kõikjal kõva häälega eesti keelt. Saksakeelne ülemkiht oli jahmunud. Kuid Tõnisson sai, mis ta tahtis: ajalehe Postimees toimetajana külvas ta eestlastesse isamaalist, rahvuslikku vaimu. Ja kui siis aastal 1905 puhkes Vene ilmariigis revolutsioon, pidi keiser tegema järeleandmisi. Tartus kasutati see kohe ära – asutati esimene eestikeelne gümnaasium – Eesti Noorsoo Kasvatuse Seltsi Tütarlaste Gümnaasium. Tüdrukud on ju tulevased emad. Ja kui emad õpetavad oma lastele haritud eesti keelt, on selle keele tulevik kindlustatud.

Tallinnas läks areng omasoodu. Linn kasvas tööstuse tõttu kiiresti. Järjest rohkem talupoegi kolis Tallinna. Paljud endised taluperemehed said linnas majaomanikeks. Omaniku seisus andis aga õiguse osaleda linnavolikogu valimistel. Noor Konstantin Päts ruttas oma ajalehe Teataja kaudu olukorda ära kasutama. Ta veenis linna tulnud eestlasi valimistel osalema. Ja ime ei lasknud end kaua oodata – seitse sajandit püsinud saksakeelsuse kants lakkas olemast.

Võimu võtmine Tallinnas aastaid enne esimese ilmasõja ja suure Vene revolutsiooni algust oli oluline eelsamm omariikluse tekkeks. Luuletaja Juhan Liiv oli küll unistades kuulutanud: „Aga ükskord on Eesti riik!“ Ent mõte Eesti riigist tundus paljudele – nii eestlastele endile kui ka muulastele – üsna utoopiline. Eestit peeti liiga väikeseks ja eestlaste eneseteadvust liiga nõrgaks.

Kuid tähtede seis oli toona meie poolt. Maailmasõja tagajärjel varises Euroopas kokku kolm impeeriumi. Vene ja Saksa ilmariikide vahele tekkis geopoliitiline tühimik, mida oli võimalik täita sündivate väikeriikide poliitilise tahtega. Kuid seda tuli teha väga oskuslikult, väga täpselt ajastatult. Eesti sai sellega hakkama. Riik kuulutati välja 24. veebruaril 1918 – üks päev enne Saksa vägede jõudmist Toompeale.

Üllataval kombel olid kohe platsis ka paljud eestlased, kes tahtsid demonstreerida oma saksa keele oskust. Nad andsid mõista: matsikeel neid enam ei huvita, nüüdsest räägivad nad ainult tuleviku keelt – s.o. saksa keelt. Rahvasuu nimetas neid inimesi kadakateks.

Kuid oh häda! Kaheksa kuud hiljem puhkes revolutsioon ka Saksamaal. Sakslased pakkisid kähku oma seljakotid ja läksid. Algas Eesti Vabadussõda, mis oli võidukas. Nüüd tuli kadakatele jälle matsikeel meelde. Juba Vabadussõja ajal – just sada aastat tagasi kuulutati see keel riigikeeleks. Uskumatu oli teoks saanud!

Eesti riik arenes kiiresti ja muutus kaasaegseks Euroopa ühiskonnaks, millel oli selge omapärane nägu. Heaolu kasvas. Linnapilt muutus suursuguseks. Eesti keel muutus lihvituks ja nõtkeks. Raamatukultuur edenes seitsmepeniikoorma sammudega. 1939. aastal ilmus – 200. aastapäevaks – Suure Piibli esinduslik väljaanne, mis oli otsekui vaimuvalla maamärk.

Luuletaja on ütelnud: Issanda teed on imelikud! Ohud tulevad ootamatult. Kui Eesti Vabariik oli suurejooneliselt pühitsenud oma 20. sünnipäeva, jäi väga vähe aega hetkeni, kui tähtede seis muutus meile täiesti vastupidiseks, võrreldes riigi sünnihetkega. Nüüd oli Eestil valida ainult väga halva ja veel halvema vahel. Selline valik on meeleheitlik ja masendav.

Eesti tegi, mis ta suutis. Aga maailma vägevad muutsid Eesti ja tema saatusekaaslased peenrahaks. Eesti jõud oli liiga väike, et seda kõike ära hoida. Olime pool sajandit võõra võimu kannal. Alguses osutades metsades ka relvastatud vastupanu, ent hiljem kaevudes oma keelde ja kultuuri, pingutades, et need jääksid alles.

Venestamise survet tajuti iga päev. Seda osati karta ja selle vastu võideldi. Oma keelt arendati edasi, kõigist raskustest hoolimata, vastavalt aja kulgemisele. Luuletaja ja mõtteloolane Ain Kaalep rõhutas omasõnade, oma põlist päritolu sõnatüvede väärtust. Nõnda soovitas ta võtta sõna *informatsioon* asemel (või kõrval) kasutusele omasõna *teave*. Samuti leidis ta, et teisegi latinismi – *kultuuri* asemel võiksime rääkida *viljest*. Huvitaval kombel esimene soovitus võeti vastu ja see läks käibe, teine seni veel mitte. Ehk on nüüd aeg? Ehk võiksime rääkida eesti keeleviljest, lipuviljest, põlluviljest jne!?

Kui Nõukogude impeerium ilmutas raugastumise märke, kui Moskvast kuulutati välja *perestroika* ja *glasnost*, algas Eestis *laulev revolutsioon*. Aprillis 1988 toodi Tartu muinsuskaitsepäevadel sinimustvalged lipud suurel hulgal tänavatele ja need jäidki okupeeritud Eesti avalikku ruumi. Suvel toimus Tallinnas aina paisuv öölaulupidu. Ja oktoobris korraldas Muinsuskaitse Selts Tallinna Raekoja platsil küünalde ja tõrvikute valgel vägeva keeleloitsu. Loitsiti eesti keele kaitseks – et selle maa põline keel jääks kestma.

Ja siis – kolm aastat hiljem – oli vabadus käes! Ilma verevalamiseta, ilma uue vabadussõjaga. Vabadust oli ühtäkki rohkem kui kunagi varem. Igaüks võis teha, mida tahtis. Igaüks võis minna ja tulla. Eesti kaotas peagi sama palju oma rahvast, nagu ta oli kaotanud 1944. aasta sügisel – just kolmveerand sajandit tagasi. Kui põgeneti kabuhirmus pealetungiva, naasva Punaarmee eest, kelle koledused olid kõigil värskelt meeles.

Kuid need eestlased, kes on nüüd võõrsile läinud, on peamiselt noored. Nad pole põgenenud, vaid on läinud oma vabast tahtest. Nende kaotus on Eestile toonasest valusam, sest nemad on tulevased emad ja isad. Eestile kaduma läinud laste vanemad.

Kas aga ka Eestis endas on võimalik isamaale ja emakeelele kaduma minna? Professor Rein Taagepera elab pool aastat Californias ja teise poole oma sünnilinnas Tartus. Laevaga Emajõel sõites koges ta midagi ehmatavat. Kaks kümneaastast kohalikku poissi istusid laeval, ninad nutitelefonis. Korraga ütles nende kõrval istuv naine ühele poistest: „Kuule, poeg, räägi eesti keelt!“ Eesti poisid olid Eestis läinud üle inglise keelele!

See lugu meenutab Irimaal juhtunut, kus täna räägib igapäevaselt põlist iiri keelt vaid üks protsent kogu iiri rahvast. Kõik ülejäänud räägivad inglise keelt. Taagepera juhib tähelepanu: vene keelt osati karta ja sellega saadi hakkama. Aga inglise keelt ei osata karta, sest ükski valitsus ei sunni seda rääkima. Seda ohtlikum on olukord – sest sundijaks on nüüd eestlase enda alateadvus. Samasugused kadakad nagu sajand tagasi on taas välja ilmunud.

Piisab, kui heidame pilgu vabaduse ajal sündinud eesti laste eesnimedele. Kevin näib olevat kõige ilusam poisslapse nimi. Ja kõige ilusam tütarlapse nimi näikse olevat – Chätlyn. Iseäralik on uute „eesti“ nimede juures see, et nendes peab kindlasti olema mõni x, y või c ja z. Kui see pole kadaklus, siis mis see on? Ja mis on kadaklus – kuidas see tekib?

Tallinna tänavail sõidavad autod, millele on suurte tähtedega maalitud FASTKULLER. Niisiis, mitte *kiirkuller*, vaid *fastkuller*. Bussi tagumisel küljel on kutsuv kiri: KHUULILT KOOLI! (Sõnamängud on toredad asjad, aga nad võivad pikapeale väga kurvalt lõppeda.) *House of Trends* Ristiku ja Telliskivi nurgal on tüüpnaide riigikeele kadumisest meie linnaruumist.

Tänavune aasta on kuulutatud eesti keele aastaks. Riik on saanud sajandist vanemaks. Vabadust on nii palju, et sageli ei teata, mis sellega peale hakata. Eesti tulevik on muidugi Eesti noorte kätes. Tuleviku ilme oleneb sellest, kui palju nad tunnevad minevikku, mil määral nad hindavad vanaisade-vaarisade, vanaemade-vaaremade loodut. Nende võitlust ja nähtud vaeva. Nende ränki ohvreid.

Kas me oleme jõudnud olevikku liiga kergelt? Kas on võimalik kättevõidetult kergekäeliselt ja kergemeelselt ka maha mängida? Selle üle võiksid arutleda just vaimsema hoiakuga noored. Eeskätt need, kes õpivad vaimukoolides, kus õpitakse ka oma usku kinnitama. Need noored oleksid eeskujuks tavakoolides õppijaile, kus sügavuti minek on vaevalisem. Pidagem meeles: igaüks on vaimsel võitlusväljal sõdur!

